

Sisälllys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

E

ebed Jahve (hepr), Jahven palvelija, Herran palvelija, Deuterokesajan kuvaama hahmo (Js 41, 49, 50, 52).

Eben-Ezer (hepr), avun kivi (1 Sm 4: 1).

ebionilaiset, ebioniitit (hepr yks ebron, köyhä), köyhät, palestiinalaisia juutalaiskristittyjä (1.–5. vs), jotka noudattivat Mooseksen lakia, hylkäsivät Paavalin ja pitivät Jeesusta Joosefin ja Marian poikana, joka oli saanut Hengen.

ecce homo (lat), katso ihmistä (Jh 19: 5 → **Vulgatan** mukaan), kuvaamataiteessa vastaava Kristus-kuva.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

ecclesia (lat, kr ekklesia), kirkko. *E caelestis* – *e terrena*, taivaallinen kirkko – maallinen kirkko, *e crucis* – *e gloriae*, ristin kirkko – kunnian kirkko, *e invisibilis* – *e visibilis*, näkyvätön kirkko – näkyvä kirkko, *e large dicta* – *e proprie dicta* – *e stricte dicta*, kirkko laajassa mielessä – kirkko varsinaisessa mielessä – kirkko ahtaassa mielessä, *e militans* – *e patiens* – *e triumphans*, taisteleva kirkko (maan päällä) – kärsivä kirkko (kiirastulessa) – riemuitseva kirkko (taivaassa), *e moderna* – *e primitiva*, nykyinen kirkko – alkukirkko, *e particularis* – *e universalis*, osakirkko eli paikalliskirkko – yleinen kirkko, *e repraesentativa* – *e synthetica*, representoiva kirkko eli kirkon oppisääty – yhdistetty kirkko (papit ja maallikot), *e vera* – *e falsa*, tosi kirkko – väärä kirkko. *Est autem ecclesia congregatio sanctorum, in qua evangelium pure docetur et recte administrantur sacramenta*, mutta kirkko on pyhien yhteisö, jossa evankeliumi puhtaasti opetetaan ja sakramentit oikein hoidetaan (CA). Ks myös → **ek-klesia** ja johdannaiset.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

Ecclesiastes (lat, hepr Kohelet), Saarnaaja, Saarnaajan kirja.
ecclesiola in ecclesia (lat), pieni kirkko kirkossa eli tosi kirkko yleisessä kirkossa, → **pietismin** kirkkonäkemyks.

écrasez l'infâme (nim *superstition*) (ransk murskatkaa tuo viheliäinen, nim taikausko), Voltairen sana rkat kirkosta.

edeskanto → **oblaatio**.

edikti (lat edictum), (esivallan) julistus, tiedoksianto, käsky.

edistys → **progressi**, → **evoluutio**.

editio (lat), julkaisu, laitos.

eetasismi (kr), kreikan eta-kirjaimen eli pitkän e:n ääntäminen ee:nä eikä i:nä, vrt → **itasismi**.

eetos (kr ethos, tapa), varsin epämääräisesti käytetty termi: siveellinen luonne, moraalinen asennoituminen, jonkin ryhmän erityisluonne.

eettinen (kr ethikos), siveellinen, moraalinen, → **etiikkaan** liittyvä.

efemeerinen (kr efemerós, vain päivän elävä, tilapäinen), lyhytaikainen, hetkellinen, ohimenevä.

Sisälllys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

effata (aram, kr), aukene (Mk 7: 34) → **apertio aurium**.

effectus (lat), vaikutus, tulos, *effekti* (kirjoitetaan myös efekti), vastak → **causa**. *E adaequatus*, syytä täysin vastaava efekti, *e alienus – e proprius*, syyllle vieras – sille ominainen efekti, *e contingens – e necessarius*, ei - välttämätön – välttämätön efekti, *e extrinsecus – e forinsecus*, ulkonainen – sisäinen efekti, *e immediatus* eli *proximus*, välitön eli lähin efekti, *e naturalis – e supernaturalis*, luonnollinen – yli-luonnollinen efekti, *e particularis – e universalis*, erityinen – yleinen efekti. *Effektiivinen* (efektiivinen), efektin mukainen, tehokas, vaikuttava.

efficacia (lat), vaikutus, vaikuttavuus, *efficax*, vaikuttava, tehokas.

efod (hepr), kasukka, juutalaisen papin puvun osa, johon kuuluneessa rintakilvessä olivat → **uurim ja tummim**.

efori (kr eforos), valvoja, ref kirkossa → **dekaani**, teol seminaarin t → **konviktin** esimies. *Eforaatti*, e:n virka.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

egoismi (lat ego, minä), minäkeskeisyys, itserakkaus, itsekkyyys. Vastak → **altruismi**.

ehtoollinen → **eukaristia**.

ehtoollisyhteys → **admissio**, → **communio**, → **interkommunio**, → **interselebraatio**.

eidos (kr), näkö, hahmo, muoto, → **idea**, → **forma**, → **species**.

Eigengesetzlichkeit → **autonomia**.

eikon (kr), kuva, ikoni, lat → **imago**. Ihminen luotiin (Gn 1: 26) Jumalan kuvaksi (kr eikon) ja hänen kaltaisuuteensa (kr → **homoiosis**), lat imago ja → **similitudo**.

eileton → **antiminssiliina**.

eirene (kr), rauha.

eisegeesi (kr eisegeesis, sisään tuominen), omien ajatusten lukeminen tutkittavaan tekstiin, vastak → **eksegeesi**.

eisodos (kr, lat → **introitus**), saatto, ort jumalanpalveluksessa alttarista pohjoisoven, → **solean** ja pyhän oven kautta alttariin tapahtuva kulkue.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

ekkesia (kr), kirkko, seurakunta, sama kuin ecclesia → *Ekkesiaalinen*, kirkollinen.

ekkesiologia (kr ekkesia, kirkko, logos, oppi), kirkko-oppi. *Ekkesiologinen*, kirkko-opillinen.

eklektisismi (kr eklegein, valita), menettely t ajattelutapa, joka valitsee sopivaksi katsottuja osia vieraista katsomuksista yrittäen yhdistellä niistä omaa kokonaisuutta, *Eklektikko*, e:n edustaja, harjoittaja, *eklektinen*, e:n mukainen, valikoiva.

ekonomia (kr oikonomia), taloudenhoito, huoneenhallitus, talous, hallinto, (Jumalan) pelastussuunnitelma, pelastuksen järjestely, pelastusjärjestys, pelastustalous, armotalous. *Ekonominen*, e:aa koskeva, e:aan liittyvä. *Ekonominen triniteetti*, ekonominen kolminaisuus, kolminaisuusoppi, joka selittää Jumalan → *hypostaaseja* sen pelastavan työn pohjalta, joka näillä on suhteessa maailmaan.

ekporeusis → *processio*.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

ekpyrosis (kr) poroksi palaminen, lopussa tapahtuva maailmanpalo, ekpyroosi (stoa ym).

eksaltaatio → **exaltatio**.

eksaminaatio (lat examen, examinatio), tutkinto, kuulustelu, *eksaminaattori*, tutkija, *eksaminandi*, tutkittava, *eksaminoida*, tutkia, kuulustella.

eksarkki (kr eksarkhos), korkea bysanttilainen käskynhaltija, jonka hallintoalueena oli *eksarkaatti*, ort kirkossa aluksi eräänlainen ylipiispa, nyk patriarkan edustaja alueella, joka ei ole → **eparkia**.

eksegeesi (kr exegesis), tulkinta, tieteellinen Raamatun selitys. *Eksegeetti*, e:n harjoittaja, eksegetiikan tutkija, *eksegeettinen*, e:iin t eksegetiikkaan kuuluva, *eksegetiikka*, e:ä harjoittava teol tieteenhaara.

eksellenssi (lat excellentia), ylhäisyys, piispan arvonimi.

eksemplaari, **eksemplaatti** → **exemplar**.

eksemplarismi (lat exemplar, jäljennös, esikuva), 1. oppi, jonka mukaan kaikki luotu on Jumalan kuvastumaa, hänen

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

eksemplomaansa, → **exemplar**, 2. käsitys, että Kristuksen sovitustyön merkitys on siinä moraalisisessa esikuvassa, jonka hän siten antoi seuraajilleen. *Eksemplaristi*, e:n edustaja, *eksemplaristinen*, e:n mukainen.

eksemptio, **eksemptio** (lat exemptio), vapautus, henkilöiden t laitosten vapauttaminen eli erottaminen lähimmästä kirkollisesta → **jurisdiktiosta** ja alistaminen tätä lähinnä ylemmälle (sitte esim kat pappisseminaarit eivät ole paikallisen kirkkoherran, vaan piispan alaisina).

ekserpti (lat excerptum, poimia, tehdä otteita), poiminto, ote (kirjasta). *Ekserpoida*, poimia otteita.

ekserptio → **exercitium**.

ekshomologeesi (kr exhomologesis), synnintunnustus.

ekshortaatio (lat exhortatio, kehoitus), määrätty kehoitus, joilla seurakuntaa kutsutaan suorittamaan jokin jumalanpalveluksen akti tai yleensä kristillinen velvollisuutensa.

ekshumaatio (lat exhumatio), haudatun ruumiin esiin kaivaminen.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

eksiili (lat *exilium, exsilium*), maanpako, maanpakolaisuus, asuminen oman maan ulkopuolella, pakkosiirtolaisuus, esim Juudan 586-537 eKr, → **eksulantti**.

eksistenssi (lat *existentia, existentia*), olemassaolo, oleminen järjen ajattelun ulkopuolella, ks myös → **subsistentia**. *Eksistoida* (lat *existere, Aristot exo einai*), olla olemassa, *eksistentiaali*, olemassaolon perusmääre, kategoria (esim angsti, maailmassa oleminen, Martin Heideggerin termi), *eksistentiaalinen*, e:ä koskeva, *eksistenttinen*, jonkun ihmisen (minun, sinun jne) e:ä koskeva, häneen henkilökohtaisesti kohdistuva.

eksistenssifilosofia, *eksistentiaalifilosofia*, yleisnimitys erilaisille eksistenssikorosteisille filosofioille, 1. Martin Heideggerin eksistentiaali-ontologia (*Existenzia-Ontologie*), 2. Karl Jaspersin eksistenssivalaisuus t -selitys (*Existenzerhellung*), 3. Jean-Paul Sartren eksistentialismi, ym.

eksistenssiteologia, → **eksistenssifilosofiasta** vaikutteita saanut teol virtaus, joka vetoaa myös erit Sören Kierke-

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

gaardiin ja Lutheriin ja liittyy Rudolf Bultmannin → **eksistentiaalisen interpretaation** ohjelmaan hyläten objektivoivan puheen Jumalasta, josta voidaan puhua vain *pro me* (minun edestäni) -suhteessa.

eksistentiaalinen interpretaatio (→ **eksistenssi**, → **interpretaatio**), Rudolf Bultmannin esittämä tulkintaohjelma: UT:n sanoma on tulkittava omassa merkitsevyydessään siten, että kuulija kokee sen välittömästi omassa eksistensissään ja joutuu ratkaisun eteen. → **Entmythologisierung**.

eksistentiaalisuus (→ **eksistenssi**), usein varsin epämääräisesti käytetty termi, merkityksiä: 1. eksistenssin korostaminen yleensä, 2. → eksistenssifilosofia, 3. erit Jean-Paul Sartren edustama eksistenssifilosofia, 4. tämän edistämä kaunokirjallinen virtaus, 5. turvattomuuden, → **angstin** ja nihilismin elämäntunne. *Eksistentiaalisti*, e:n kannattaja, *eksistentiaalistinen*, e:n mukainen.

ekskardinaatio (lat cardo, saranatappi), papin vapauttaminen hiippakuntasidonnaisuudestaan edellyttäen, että hä-

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

net on otettu toiseen hiippakuntaan (*inkardinaatio*) t luostariyhteisöön.

eksklusiivinen (lat *excludere*, sulkea pois), pois sulkeva, ulos rajaava, esim → **Abgrenzungstheologie**.

ekskommunikaatio (lat *excommunicatio*), sulkeminen kirkollisen yhteyden ulkopuolelle (ei kirkosta erottaminen), kirkollisten oikeuksien menettäminen. Vanhentunut jako: *excommunicatio minor* (pieni panna, sulkeminen sakramenteilta), *excommunicatio maior* (iso panna, lisäksi sulkeminen uskovien yhteydestä). *Ekskommunikoida*, sulkea kirkollisesta yhteydestä, → **excommunicatus**.

ekskurssi (lat *excursus*), poikkeaminen pääasiasta jonkin yksityiskohdan selvittelyä varten, liitteenomainen osa t luku tieteellisessä työssä.

eksogamia (kr *exo*, ulkona, gamein, naida), aviopuolison valinta vieraasta kastista, heimosta t ryhmästä, ulkoryhmäavioliitto(isuus). *Eksogaaminen*, e:n mukainen. Vastak → **endogamia**.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

eksorkismi, *eksorsismi* (kr exorkismos), pahojen henkien manaaminen, karkottaminen, intensiivinen rukous, jolla Perkele ja hänen vaikutuksensa karkotetaan apostoliseen tapaan.

eksorkisti, *eksorsisti* (kr exorkistes, vannottaja), pahojen henkien karkottaja, manaaja, yksi alemmista vihkimysasteista → **ordines minores**.

eksoteerinen (kr exoterikos), ulkopuolisille tarkoitettu, yleistajuinen.

ekspektanssi (lat exspectare, odottaa), odotustila ja -aika, jonka kuluessa lupauksen kirkon virasta saanut odotti viran vapautumista. E-menettely oli lainvastainen jo keskiajalla; vain tietyissä tapauksissa paavilla on oikeus käyttää sitä.

ekspiaatio (kat expiatio), hyvitys, sovitus. *Ekspiatorinen*, hyvitys-, hyvittävä. Vrt → **propitiaatio**.

eksplikaatio (lat explicatio), 1. selitys, tulkinta, selventäminen, 2. kehkeytyminen, esim uusplatonismissa ja Nicolaus Cusanuksen mukaan maailma on jumaluuden omaa e:ta.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

Eksplikoida, eksplisoida, selittää, tulkita, *eksplikatiivinen*, selittävä.

eksplisiittinen (lat explicitus), auki kehitelty, selvästi esitetty, julki lausuttu, nimenomainen, vrt → **explicite**. Vastak → **implisiittinen**. Fides explicita → **fides**.

ekspositio (lat expositio), esillepano, näytteille asettaminen, kaikkein pyhimmän esillepano.

ekspurgaatio (lat expurgatio), (kirjoituksen) puhdistaminen loukkaavista, pahennusta herättävistä t virheellisistä kohdista, *ekspurgoida*, suorittaa e:ta.

ekstaasi (kr ekstasis, siirtäminen), hurmio, *ekstaattinen*, hurmoksellinen, *ekstaatikko*, e:iin taipuva, ekstaattinen henkilö.

ekstensio (lat extensio), 1. laajentaminen, laajeneminen, laajennus, laajuus, 2. käsitteen laajuus; niiden olioiden luokka, joilla on jokin tietty ominaisuus, 3. laajuus, tila, avaruus, 4. Spinozan ajattelussa yksi Jumalan ominaisuus.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

Ekstensiivinen, laajaulotteinen, laajeneva, *ekstensionaalinen*, e:n mukainen, e:oon liittyvä. Vrt → **intensio**.

ekstramundaani(nen) (lat extra, ulkopuolella, mundus, maailma), maailman ulkopuolella oleva.

ekstraordinaarinen (lat extraordinarius), epäordinaarinen, ulkopuolella tavallista järjestystä oleva t tapahtuva, epätavallinen, epävakainen, erinomainen, vastak → **ordinaarinen**.

ekstrapolaatio (ransk extrapolation), lain, teorian t väitteen laajentaminen eli ulottaminen sen oman varsinaisen alueen ulkopuolelle, uudelle alueelle (esim biologisten lajien e yhteiskunnan elämään). *Ekstrapoloida*, suorittaa e.

ekstravagantit (lat extravagantes, ulkopuolella kulkevat), tietyt osat kokoelmasta → **Corpus iuris canonici**; yl kielenkäytössä yks: liioitteleva, kohtuuton.

ekstrinsesismi (lat extrinsecus, ulkona, ulkopuolella, ulkoa), rkat teol nimitys käsitykselle, minkä mukaan luonnon ja yliluonnon (armon) suhde on ulkonainen, vastak *intrin-*

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

sesismi. Ekstrinsesisti, e:n edustaja, ekstrinsesistinen, e:n mukainen.

eksukontit (kr), 300-luvun äärimmäiset → **areiolaiset** joiden mielestä Poika luotiin »ei-olevista» (kr ex ouk onton).

eksulantti (lat exul, exsul), maasta karkotettu, maanpakolainen (erit 17. ja 18. vs protestanttinen pakolainen), → **eksiili**.

ektenia (kr ekteneia), papin (tai tavallisesti diakonin) ja seurakunnan litania eli vuororukous ort jumalanpalveluksessa.

ektyyppinen teologia → **theologia ektypa**.

ekumeeninen (kr oikoumene, asuttu, nim ge, maa, maailma), yleiskirkollinen, koko kirkkoa koskeva t velvoittava, kirkon ykseyttä tähdentävä, vrt → **katolinen**. *Ekumeeniset konsiilit* → **konsiili**, *ekumeeninen liike*, kirkkojen yhteysliike 1800- ja 1900-luvuilla, *ekumeeniset opettajat*, Basileios Suuri, Gregorios Naziansilainen, Johannes Khrysostomos, *ekumeeninen patriarkka*, Konstantinopolin → **patriarkka**, *ekumeeniset* → **symbolit**, → **Apostolicum**, Athanasianum, →

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

Nicaeno-Constantinopolitanum. *Ekumenia*, ekumeeninen ajattelu ja toiminta (useassa kielessä suomen sanan *ekumenismi* tapaan, mitä meillä kuitenkin käytetään yl poleemisesti t halventaen), *ekumeenikko*, ekumenian kannattaja, *ekumeniikka*, teol tieteenhaara, joka tutkii ekumeniaa.

ekvilibrismi (lat aequilibrium, tasapaino), skol käsitys, jonka mukaan ihmisen tahdon vapaus edellyttää, että teon kaikki motiivit ovat yhtä voimakkaat. *Ekvilibristinen*, e:n mukainen.

ekviprobabilismi → **probabilismi**.

ekviteetti → **epieikeia**.

ekvivalenssi (lat aequus, yhtäläinen, valens, voimakas), samanarvoisuus, vastaavuus. *Ekvivalenttinen*, samanarvoinen, täysin vastaava.

ekvivookki (lat aequivocus), kaksi- t monimerkityksinen, samanniminen mutta erimerkityksinen. Vastak → **univookki**.

EI (hepr), Jumala, yksi VT:n Jumalan nimistä. *El Shaddaj*, Jumala Kaikkivaltias.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

élan vital (ransk), elämän hyöky, maailmassa vaikuttava sisäinen elämänvoima. Henri Bergsonin termi, *L'évolution créatrice* 1907.

elealaiset, filosofikoulu Eleassa, Etelä-Italiassa 6. ja 5. vs eKr. Edustajia Parmenides, Zenon, Xenofanes ym.

electi (lat), valitut.

electio (lat), valinta, valitseminen, (jumalallinen) valitseminen, elektio. *E aeterna – e temporalis*, iankaikkinen valinta – ajallinen valinta, *e divina*, jumalallinen valitseminen, *e gratuita*, armosta tapahtuva valinta, *e irrevocabilis*, peruuttamaton valinta. *Elektiivinen*, e:oon perustuva, valitseva.

electus (lat), valittu, piispaksi valittu mutta ei vielä vihitty pappi.

eleison (kr eleëson), armahda!

elementti (lat elementum), 1. alkuaine (kr *stoikheion*), vastak *elementatum* (elementeistä muodostettu), 2. perusosa, perustekijä, näkyvä aines (esim ehtoollisen). *Elementaarinen*, alkeis-, perus-.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

elenkhos (kr, lat elenchus), vastatodistus, kumoaminen, luettelo.

elevaatio (lat elevatio), 1. kohoaminen, kohottaminen, 2. → **hostian** ja maljan kohottaminen kansan nähtäväksi messussa → **konsekraation** jälkeen.

elkesaitit, *elkesailaiset*, Jordanin itäpuolella n 100 syntynyt juutalais-krist → **synkretistinen** lahko, joka sai nimensä ehkä perustajansa Elkesain (Elkhasai, Elxai) mukaan.

Elohim (hepr), yksi VT:n Jumalan nimistä, *Elohisti*, → **Penta-teukin** lähde-teos (ja sen kirjoittaja), joka käyttää Jumalasta nimeä E, *elohistinen*, tähän lähteeseen kuuluva, vrt → **Jahvisti**.

ElySION (kr, lat Elysium), autuaitten asuinsija Kreikan uskonossa.

elämä → **bios**, → **vita**, → **zoe**.

emanaatio (lat emanatio), ulosvirtaaminen, kaiken syntyminen virtaamalla Yhdestä, jumaluudesta, erit → **uusplatonismin** oppi. Vastak → **remanaatio**. *Emanatismi*, 1. E-ajatuk-

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

seen perustuva (→ **panteistinen**) käsitys, että sielut syntyisivät e:na jumaluudesta. Vrt → **generatianismi**, → **kreatianismi**, → **pre-eksistentianismi**. 2. E-oppiin perustuva yleinen maailmanselitys, vastak → **creatio ex nihilo**. *Emanatisti*, emanatismiin edustaja, *emanatistinen*, tämän opin mukainen.

emansipaatio (lat emancipatio, pojan päästäminen isän valasta, manus), rajoituksen t riippuvuuden tilasta vapauttaminen, vapautuminen. *Emansipoida*, vapauttaa.

embleemi (kr emblema, sisään asetettu), tunnusmerkki, tunnus, vertauskuva, *emblemaattinen*, tunnus-, vertauskuvallinen.

embolismi (kr embolismos), Herran rukoukseen liittyvä laajennus ort ja rkat jumalanpalveluksessa.

emendaatio (lat emendatio), tekstikriittinen oikaisu, korjaus, parannus.

emergenssi (lat emergere, nousta esiin, kohota), aikaisempaan verraten uudenlaisen kvaliteetin syntyminen. Engl e-

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

filosofian mukaan korkeammilla olemisen asteilla on emergenttejä kvaliteetteja, jotka eivät palaudu niihin, mistä ne ovat syntyneet. *Emergentti*, e:n mukainen. Ks myös → **evo-luutio**.

emeritus (lat), täysinpalvellut.

emigrantti (lat emigrare, muuttaa pois), maastamuuttaja (erit uskonnollisista, poliittisista t rodullisista syistä), pakolainen, siirtolainen.

eminenssi (lat eminentia), korkeus, kardinaalin arvonimi.

emootio (lat emotio), tunne, tunnetila, mielenliikutus, *emotionalinen*, tunteenomainen, tunneperäinen, *emotionalismi*, e:n merkitystä tähdentävä käsitystapa, *emotionalistinen*, emotionalismin mukainen.

empiria (kr empeiria), kokemus, *empiirinen*, kokemuksellinen, kokemusperäinen, *empiirikko*, kokemukseen perustava tutkija, *empirokritisismi*, Richard Avenariuksen (k 1896) perustama empiristinen filosofia, *empirismi* (usein sangen epämääräisesti käytetty termi), käsitys, että tieto perustuu

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

kokemukseen, periaate, jonka mukaan tieteen, käytännön, moraalin on rakennuttava e:aan, *empiristinen*, empirismin mukainen.

empyreum (lat, kr empyros, empyrios, tulessa, palava), kreikkal fil: tulitaivas, ka: valon paikka, taivas, autuaitten sija.

endemia (kr), asuminen jossakin, inkarnaatio, *endeeminen*, paikallinen, kotoperäinen.

endogamia (kr endon, sisällä, gamein, naida), aviopuolison valinta omasta kastista, heimosta t ryhmästä, sisäryhmä-avioliitto(isuus). *Endogaaminen*, e:n mukainen. Vastak → **eksogamia**.

energeia (kr teko, toiminta), Aristot: aktuaalisuus, lat *actus*, myös mahdollisuuden toteuttava prinssiippi, → **forma**.

en hote pote ouk en (kr), oli (aika), jolloin häntä ei ollut, Areioksen (k 336) → **hereettinen** käsitys Pojasta, jota hän piti luotuna olentona.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

enhypostasia (kr), hypostaasissa oleminen. Vanhakirkollisen kristologian mukaan Kristuksen inhimillisellä luonnolla ei ole omaa hypostaasia t persoonaa, vaan se on otettu jumallisen luonnon persoonaan.

enigmaattinen (kr ainigma, arvoitus), arvoituksellinen.

enkainia (kr), Jerusalemin temppelin uudelleen vihkimisen muistojuhla (Jh 10: 22) → **hanukka**.

Enkelin tervehdys → **Ave Maria**.

enkheiridion (kr, lat enchiridion), käsiase, (pieni) käsikirja.

enkraatiitit (kr enkrates, itsensä hallitseva, hillitsevä), vanhan kirkon aikaisia radikaalisia → **askeetteja**.

ens (lat, kr *on*), oleva, olevainen, vastak → **nihil** ja → **non-ens**.

E absolute eli *simpliciter* – *e hoc* eli *tale*, ehdottomasti eli yksinkertaisesti olevainen (jota ajatellaan määreittä) – tämä olevainen eli niin ja niin olevainen, *e absolutum*, ehdoton olevainen, *e actu* eli *in actu* – *e potentia* eli *in potentia*, todellinen oleva – mahdollinen oleva (Aristoteleen pari *on energieia* – *on dynameî*), *e a se* – *e ab alio*, itsestään ole-

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

va - toisesta riippuen oleva, *e completum* eli *perfectum* – *e incompletum* eli *imperfectum*, täydellinen olevainen (esim ihminen) – epätäydellinen olevainen (esim liike), *e creatum* – *e divinum*, luotu oleva – jumalallinen oleva, *e essentialiter* eli *per essentiam* – *e per participationem*, olennaisesti oleva - osallistuen (olemiseen) oleva, *e extra animam* eli *in rebus extra animam* eli *naturae* – *e in anima* eli *in ratione* eli *rationis*, sielun ulkopuolella eli sielun ulkopuolisissa olevainen – sielussa eli järjessä olevainen, *e immobile* – *e mobile*, liikkumaton oleva – liikkuva oleva, *e per aliud* – *e per se*, toisen kautta oleva - itsestään oleva, *e perfectissimum*, täydellisin olevainen (Jumala), *e reale* – *e rationis*, todella olevainen - ajatuksissa olevainen, *e realissimum*, kaikkein todellisin (Jumala Kantin mukaan).

ensyklika (kr enkyklios, kiertävä, lat epistula encyclica t litterae encyclicae), kiertokirje, paavin e. *Encyclical Letter*, Lambeth- konferenssin kiertokirje.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

ensyklopedia (kr enkyklopaideia, enkyklios paideia, yleiskasvatus), 1. tietosanakirja, 2. tiedesysteemi. *Ensyklopedinen*, tietosanakirjamainen, laajatietoinen, *ensyklopedistit*, Diderot'n ja d'Alembertin johdolla 1751-1780 ilmestyneen e:n Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers avustaja t toimittaja.

entelekheia (kr), entelekia, Aristot: päämäärään suuntautuva kehityskykyisyys, → **forma**, joka toteutuu → **materiassa**, aktiivinen periaate, joka tekee mahdollisen todelliseksi, aktualisuus, lat *actus*, vastak → **dynamis**, → **potentia**.

entitas (lat), entiteetti, olemus, olemusluonne, se, *että* jotakin on erotukseksi siitä, *mitä* on, vrt → **quidditas**.

Entmythologisierung (saks), demytologisaatio, epämytologistaminen, Rudolf Bultmannin ohjelma (1941) UT:n sanoman esittämisestä ilman sen vanhentuneeksi katsottua → **mytologista** maailmankuvaa, että se tavoittaisi modernin ihmisen hänen eksistenssissään, → **eksistentiaalinen interpretaatio**.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

entusiasmi (kr enthousiasmos, oleminen entheos, Jumalassa, täynnä Jumalaa), innoitus, hurmahenkisyys. *Entusiasti*, e:n vallassa oleva, hurmahenki, *entusiastinen*, e:n omainen, hurmahenkinen.

eparkia (kr eparkhia), eparkin hallintoalue, Rooman provinssi (lat provincia), ort hiippakunta, *eparkki* (kr eparkhos), prefekti (lat praefectus), päällikkö.

epieikeia (kr, lat epiikia), kohtuullisuus, oikean ja kohtuullisen tekeminen, syn → *aequitas*, ekviteetti.

epifania (kr), ilmestysjuhla, loppiainen, (kr epifaneaia), (esim jumaluuden) näyttäytyminen, ilmestyminen. Vrt → *teofania*.

epifenomeeni (kr epifainomenon), seurannaisilmiö.

epigeneesi (kr epigenesis), kehitys, joka tapahtuu peräkkäisinä uusina muodostumina, *epigeneettinen*, e:n mukainen. Ks → *evoluutio*.

epigonaatti (kr epigonation), ort piispan pukuun kuuluva polviin ulottuva suunnikkaan muotoinen kuvevaate.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

epigrafi (kr epigrafe), piirtokirjoitus, *epigrafiikka*, *epigrafia*, piirtokirjoitusten tutkimus, *epigrafikko*, epigrafiien tutkija.

epikleesi (kr epiklesis), rukous, että Jumala lähettäisi Pyhän Hengen erit ehtoollisaineiden päälle tekemään ne Kristuksen ruumiiksi ja vereksi sekä seurakunnalle. *Epikleettinen*, e:n mukainen, e:iin kuuluva.

epikurolaisuus, kreikkalaisen filosofin Epikuroksen (k 271 eKr) mukaan nimensä saanut antiikin fil suuntaus, *epikurolainen*, e:den kannattaja, e:den mukainen; halventaen: nautiskeleva, nautiskelija.

epilogi (kr epilogos), loppusanat, loppunäytös.

epimanikia (kr), päällyshihat, ort lit pukuun kuuluvat osat.

episcopus (lat), **episkopos** (kr), piispa. *Episcopus Catholicae Ecclesiae*, Katolisen kirkon Piispa (paavi), *E Episcoporum*, piispain piispa (paavi), *e in partibus infidelium*, piispa epäuskoisten alueella, → titulaaripiispan nimitys vuoteen 1882 asti, *summus e*, ylin piispa, Saksan ev maakirkoissa ruhtinas vuoteen 1918. *Episkopaali*, → **anglikaanisen kirkon**

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

jäsen, *episkopaalinen*, piispallinen, *episkopaatti*, piispan virka, piispojen kokonaisuus, *episkopalismi*, käsitystapa, jonka mukaan kirkon johto kuuluu piispoille, vastak → **pa-palismi**, → **kurialismi**, *episkopalistinen*, episkopalismin mukainen.

episteme (kr), tieto, *episteeminen*, tietoa koskeva, tiedollinen, *epistemologia*, tieto-oppi, tietoteoria, *epistemologinen*, tieto-opillinen.

epistola (kr lähete, kirje), kirjeen muotoinen UT:n kirja, tästä jumalanpalveluksessa luettava kohta eli *epistolaperi-kooppi*, *epistolapuoli* → **cornu**, *Epistolae virorum obscurorum* (lat), hämäräin miesten kirjeet, kokoelma satiirisia munkkilatinalla kirjoitettuja kirjeitä 1515-1517. *Epistolarium*, epistolaari(o), messussa luettavat e-tekstit sisältävä kirja.

epitafi (kr epitafios, haudan päällä t haudalla oleva), 1. hautakirjoitus, vainajan muistotaulu, 2. ort kirkossa Kristuksen hautauskuva.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

epiteetti (kr epitheton), määre, lisänimi, laatusana.

epitimia (kr), ort rippi-isän ripittäytyvälle määräämä katumusharjoitus.

Epitome (kr lyhennelmä, ote), Sovinnonkaavan (→ **Formula concordiae** 1577) edellinen osa Epitome articulorum, de quibus controversiae ortae sunt (lat) eli Summarischer Begriff der streitigen Artikel (saks). Pääasiallinen yhdistelmä kiistanalaisista artikloista.

epitrakiili (kr epitrahelion), ort papin jumalanpalveluspukuun kuuluva niskan taitse kulkeva alas ulottuva vaate, lännen vastine → **stola**.

epokhe (kr), epokee, pidättäminen, pysäyttäminen, pidättyminen, (esim) → **skeptisism**in mukainen pidättyminen arvostelmasta t väitteestä (lat *suspensio iudicii*, arvostelmasta pidättyminen). »Pysyttäytyminen vapaaehtoisesti *in suspensione iudicii* todistaa erittäin suuresta päästä» (Kant). *Epokaalinen*, e:n mukainen.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

epopti (kr epoptes), silminnäkijä, valvoja, (mysteeriuskonnoissa) mysteerien korkeimmalle asteelle päässyt.

eppur si muove (ital), se (maa) liikkuu sittenkin, Galilein sanomaksi seipitetty lause.

epämytologistaminen → Entmythologisierung.

eranos (kr), muinaisessa Kreikassa ateria, johon kukin toi osansa, sitten seura, yhdistys, joka sai jäseniltään avustuksia johonkin tarkoitukseen.

erastolaisuus, erastianismi, sveitsiläisen ref teologin Thomas Erastuksen (k 1583) ja hänen kannattajiensa käsitystapa, jonka mukaan yhtä uskontoa tunnustavan maan maallisilla viranomaisilla on valta myös kirkon asioissa. Äärimmäiset Erastuksen seuraajat katsoivat, ettei kirkolla ole mitään oikeutta itsenäiseen kirkkohallintoon. *Erastolainen, erastiaani*, e:den kannattaja, *erastolainen*, e:den mukainen.

eremiitti (kr eremites), erakko.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

erinykset (kr erinys, mon erinyes), kostottaret Kreikan mytologiassa, lat *Furiae* → **fuuriat**, vrt → **eumenidit**.

eristiikka (kr eristike, nim tekhne), väittelytaito, kiistelytaito, *eristinen*, e:n mukainen, väittelyllinen.

eritis sicut Deus (lat), tulette olemaan kuin Jumala (Gen 3: 5 Vulgatan mukaan).

Erlangenin teologia, Erlangenin koulukunta, Erlangenin yliopiston teol tiedekunnassa 1800-luvulla esiintynyt suuntaus, joka nousi pietismin (→ **Erweckungsbewegung**) ja Schleiermacherin taustalta ja edusti pelastushistoriallista raamattukäsitystä, subjektiivista → **ansatsia** ja kokemusteologiaa. Ich, der Christ, bin mir, dem Theologen, eigenster Stoff meiner Wissenschaft, minä kristitty olen itselleni teologille tieteeni varsinaisin aines (v Hofmann). Edustajia mm Johann Chr K v Hofmann, Franz H R Frank, Gottfried Thomasius.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

eros (kr), rakkaus, halu. Anders Nygrenin mukaan ihmisen minäkeskeinen, itsekäs, motivoitu rakkaus, vastak → **agape**. Vrt → **amor**, → **perusmotiivi**.

erotemaattinen (kr erotematikos, kyselevä), kysymysten ja vastausten muodossa tapahtuva. Vrt → **akroamaattinen**.

error (lat), erehdys. *E involuntarius* – *e voluntarius*, ei-vapaaehtoinen – vapaaehtoinen erehdys, *e theologicus*, teologinen erehdys.

Erweckungsbewegung, Erweckung (saks herätysliike, herätys), saksaa puhuvien maiden uuspietistinen virtaus 1800-luvun alussa.

esirikous → **intercessio**, → **suffragium**.

eskapismi (engl escapism), todellisuuspakaisuus (1930-luvulla kirjallisuuden tutkimuksessa luotu termi), *eskapisti*, todellisuutta pakeneva henkikö, *eskapistinen*, todellisuuspakoinen.

eskhaton (kr), viimeinen (asia, tapahtuma), mon *eskhata* eli lat *novissima*. *Eskatologia*, oppi viimeisistä tapahtumista

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

(lat de novissimis). *Preesenttinen* eli nykyisyyseskatalogia sijoittaa eskhata nykyisyyteen, *futuuri* tulevaisuuteen, *transsendentaalinen* tuonpuoleisuuteen, *aksiologinen* yliajallisuuteen ja kuitenkin samanaikaisuuteen, *historianimmanenttinen* maanpäälliseen historiaan ja *historian transsendoiva* tuolle puolen maailmanhistorian, *Eskatologinen*, eskatologiaan kuuluva, lopunajallinen. Vastak → **proton**, protologia, Vrt → **apokalyptiikka**, → **futurologia**.

esoteerinen (kr esoterikos), sisäpiirille, asiaan vihityille, suppealle piirille tarkoitettu. Vastak → **eksoteerinen**.

esse (lat), olla, oleminen, vastak non esse ja → **fieri**, vrt → **existere**. *E ab alio* eli *e per aliud* – *e per se*, olla toisesta eli toisen kautta – olla itsestään, *e accidentale* eli *accidentis* – *e substantiale* eli *substantiae*, aksidentaalinen eli aksidenssin oleminen – substantiaalinen eli substanssin oleminen, *e actu* eli *in actu* eli *actuale* – *e in potentia*, olla aktuaalisesti eli todellisesti – olla potentiaalisesti eli mahdollisesti, *e creatum* eli *creaturae* – *e Dei* eli *divinum*, luotu eli luodun ole-

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

minen – Jumalan oleminen, *e essentialiter* – *e participative*, olla olemukseltaan – olla osallisena jostakin, *e finitum* – *e infinitum*, äärellinen – ääretön oleminen, *e immateriale* – *e materiale*, aineeton – aineellinen oleminen, *e participatum* eli *per participationem* – *e per essentiam*, *partisipatiivinen* – *essentiaalinen* oleminen (ed *e essentialiter* – *e participative*), *e primum* – *e secundum*, ensimmäinen eli jumalallinen oleminen – toinen eli luodun oleminen. *Sed esse est diversum in diversis*, mutta oleminen on erilaista erilaisissa (Aristoteles ja Tuomas Akvinolainen). *Esse est percipi*, oleminen on havaituksi tulemista, George Berkeleyyn (k 1753) jyrkkä → **idealistinen** väite.

essealaiset, 2. vs:lla eKr syntynyt juutalainen usk yhdyskunta, jonka kirjallisuutta on opittu tuntemaan → **Qumranin** löydöistä.

essentia (lat), olemus, essenssi, jonkin olemus erotukseksi → **aksidenssista** ja → **eksistenssistä**. Ks → **quidditas**, → **natura**, → **substantia**, → **species**. *E divina*, jumalallinen olemus, *e fi-*

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

nita – *e infinita*, äärellinen – ääretön olemus, *e quinta*, kvintessenssi, *e simplex*, yksinkertainen olemus (ei koostu formasta ja materiasta). *Essentiaalinen*, olennainen, olemuksen mukainen.

Established Church (engl), valtiokirkkoasemassa oleva kirkko, erit Englannin kirkko (Church of England).

establishment (engl), 1. vallitseva järjestys laitoksineen (usein poleeminen ilmaisu), 2. valtiokirkkojärjestys.

esto mihi → **quingagesima**.

Esto peccator et pecca fortiter, sed fortius crede et gaude in Christo, (lat), ole syntinen ja tee syntiä rohkeasti mutta vielä rohkeammin usko ja iloitse Kristuksessa, Luther kirjeessään Melanchthonille.

et cum spiritu tuo (lat), ja sinun henkesi kanssa, seurakunnan vastaus papin sanoihin: → **Dominus vobiscum**.

eterniteetti (lat aeternitas), iankaikkisuus, ikuisuus, *eterninen*, iankaikkinen. Vastak → **tempus**, temporaalinen.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

etiikka (kr ta ethika), siveysoppi, moraalifilosofia, → **eettisiä** ilmiöitä tutkiva tieteenhaara. *Individuaalie*, yksilöetiikka, e:n osa, joka selvittelee yksilöä koskevia eettisiä kysymyksiä, *sosiaalie*, yhteiskuntaetiikka, e:n osa, joka tutkii yhteiskuntaelämän eettisiä ilmiöitä, *teologinen e*, → **systemaattisen teologian** piiriin kuuluva tieteenhaara, joka selvittelee teologisesti eettisiä ongelmia. Ks myös → **kontekstietiikka**, → **situaatioetiikka**.

etiologia (kr aitia, syy, logos, oppi). Syyoppi. *Etiologinen*, syytä t alkuperää selittävä.

etiopialaisuus, etiop(ian)ismi, liikehdintä, jonka päämääränä ovat riippumattomat afrikkalaiset kirkkokunnat.

etnarkki (kr ethnarkhes), käskynhaltija (esim 2 Kr 11: 32).

etnologinen todistus → **Jumala-todistukset**.

etymologia (kr), sanojen alkuperää selvittelevä tutkimus, sanan alkuperä, sanan johto, *etymologi*, e:n tutkija, *etnologinen*, e:aa koskeva, *etymologioida*, tutkia e:aa, selvitellä sanan e:aa.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

eudaimonia (kr), onni, onnellisuus, lat felicitas. *Eudaimonismi*, fil käsitys, joka pitää e:aa kaiken inhimillisen toiminnan motiivina ja päämääränä, *eudaimonisti*, eudaimonismin kannattaja, *eudaimonistinen*, eudaimonismin mukainen. *Eudaimonologinen todistus* → **Jumala-todistukset**.

euergetes (kr), hyväntekijä, esim ruhtinaista käytetty lisänimi (Lk 22: 25).

eufemismi (kr eufemismos), kaunisteleva puhetapa, vastenmielisen sanan kiertoilmaus, esim »nukkua pois» eikä »kuolla». *Eufemistinen*, kaunisteleva, lieventävä.

euforia (kr hyvin kantaminen), hyvänolontunne, erit sairaaloloinen t huumeiden aikaansaama.

euhemerismi (kr), filosofi Euhemeroksen (k 298 eKr) käsitys, että jumalat ovat alkuaan olleet mahtavia ihmisiä. *Euhemeristinen*, e:n mukainen.

eukaristia (kr eukharistia, kiitollisuus, kiitos, lat eucharistia), kiitosrukous, p ehtoollinen, alttarin sakramentti, *eukaristinen*, e:aa koskeva, *eukaristinen kongressi*, vuodesta 1881

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

kokoontuva rkat kansainvälinen kokous, joka tähdentää e:n merkitystä.

eukhelaion (kr rukousöljy), *hagion elaion* (pyhä öljy), öljyllä voitelu, sairaan voitelu, yksi ort kirkon sakramenteista.

eukhologion (kr rukouskirja), ort kirkon jumalanpalveluskirja, joka sisältää mm Johannes Khrysostomoksen ja Basileios Suuren liturgiat.

eulogia (kr), ylistys, siunaus, eukaristia, ehtoollisaineet, almu, → **antidoron**.

eumenidit (kr eumenides), suosiolliset, eufemistisesti → **erinyksistä**.

eunukki (kr eunoukhos), kuohilas (esim Mt 19: 12), haaremin vartija.

eutanasia (kr euthanasia, helppo, onnellinen kuolema), kuoleman helpottaminen t jouduttaminen, potilaan surmaaminen tarkoituksella säästää häntä kärsimyksiltä.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

eutykhesläiset, *eutykhiaanit*, Eutykheen kannattajat, joiden → **monofysitismi** tuomittiin Khalkedonin → **konsiilissa** 451.

evangeliarium (→ **evangelium**), evankeliumikirja, evangeliaari(o), rkat lit teos, joka sisältää messussa luettavat evankeliumitekstit.

Evangelii praecones (lat evankeliumin julistajat), lähetystyötä koskeva Pius XII:n → **ensyklিকা** 2.6.1951.

Evangelische Kirche der Union (saks unioitu evankelinen kirkko, lyh EKV), saksalainen kirkko, joka juontaa juurensa vuoden 1817 unioniin.

Evangelische Kirche in Deutschland (saks Saksan evankelinen kirkko, lyh EKD t EKID), 27 lut, ref ja unioidun kirkon liitto, perustettu 1945.

Evangelischer Bund (saks), Evankelinen liitto, 1886 perustettu saks järjestö, jonka tarkoituksena oli protestantismin puolustautuminen rkat kirkkoa vastaan.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

evangelism (engl), → **evankelioiminen**; e nousi Tambaramin kokouksen (1938) yhteydessä termin evangelization rinnalle ja on joillakin tahoilla korvannut sen.

evangelization (engl), *the evangelization of the world in this generation*, maailman evankelioiminen tämän sukupolven aikana (tässä sukupolvessa), erit → **Student Volunteer Movement'in** iskulause.

evankelinen (→ **evankeliumi**), 1. evankeliumiin perustuva, evankeliumin mukainen, 2. protestanttinen, 3. mon (engl Evangelicals), raamatullisuutta, herätyskristillisyyttä ja evankelioimista tähdentävät ryhmät ja → **denominaatiot** erit anglosaksisissa maissa, 4. (Suomessa myös) evankeliseen liikkeeseen kuuluva.

Evankelinen allianssi → **allianssi**.

evankelioiminen (kr euangelizesthai, julistaa evankeliumia), sangen eri tavoin käytetty termi, merkityksiä: 1. erit krist järjestöjen toiminta nimikristittyjen saavuttamiseksi, 2. pakanalähetystyö, 3. lähetystyön julistuksellinen puoli, 4.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

kaikki krist julistus, 5. kirkon → **mission** osa: koko kirkon osallistuminen Kristuksen missioon koko maailmassa. Ks → **evangelization**, → **evangelism**, → **evankelistiikka**.

evankeliset akatemit (saks Evangelische Akademien), Saksassa II maailmansodan jälkeen syntyneet maakirkkojen laitokset, joissa järjestetään kursseja ja kokouksia kirkon ja yhteiskunnan eri piirien kohtaamista ja keskustelua varten.

evankeliset neuvot → **consilia evangelica**.

evankelista (kr euangelistes), evankeliumin julistaja, evankeliumin kirjoittaja.

evankelistiikka (→ **evankeliumi**), yksi lähetystieteestä 1800-luvulla käytetyistä nimityksistä.

evankeliumi (kr euangelion), hyvä sanoma), 1. sanoma, julistus Kristuksesta, 2. kirja, jossa kerrotaan Jeesuksen elämästä ja opetuksesta (UT:n 4 e:a), 3. evankeliumiperikooppi, 4. (eli e-kirja) lit kirja, joka käsittää 4 e:a.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

evankeliumien harmonia, evankeliumiharmonia (kr), neljästä evankeliumista yhdistelty esitys Jeesuksen elämästä ja opetuksesta. Vanhin e on Tatianoksen → **Diatessaron**.

evankeliumipuoli → **cornu**.

evoluutio (lat *evolutio*), kehitys. *Ekstensiivinen e*, jo olemassa olevan kehkeytyminen ja kasvaminen, *intensiivinen e* (→ **epigeneesi**), hahmoltaan t kvalitatiivisesti uuden syntyminen, *eksogeeninen e*, ulkosyntyinen, ympäristön määräämä kehitys, *endogeeninen e*, sisäsyntyinen, sisäisten tekijäin aiheuttama kehitys, *emergenti e*, e, jossa tapahtuu → **emergenssiä**, *mikroe*, lajin t kannan piirissä tapahtuva kehitys, *makroe*, uusien lajien syntyyn johtava kehitys. *Evoluutiivinen*, e:ta koskeva, kehitys-, *Evolutionismi*, kehitysoppi, nimitys, jota käytetään monenlaisista käsitystavoista, jotka korostavat kaiken, universumin, maailman, luonnon, yhteiskunnan jne kehittymistä, *Evolutionisti*, e:n kannattaja, *evolutionistinen*, evolutionismin mukainen. Ks myös → **eksplikaatio**, → **emergenssi**, → **epigeneesi**, → **progressi**.

Sisälllys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

exaltatio (lat), korottaminen, korotus, kohottaminen, eksaltaatio. *E crucis*, ristin kohottamisen juhla (14.9.) *status exaltationis*, (Kristuksen) korotuksen tila (tuonelaan laskeutumisesta istumiseen Isän oikealle puolelle), *eksaltaatio*, sielun kohoaminen hurmostila, hurmio, *eksaltoitua*, hurmioitua, kiihtyä.

examen → **eksaminaatio**.

exaudi (lat kuule, Ps 27: 7), kuudes pääsiäisen jälkeinen sunnuntai.

ex cathedra (→ **cathedra**), kateederilta. 1. Paavi puhuu e c »kun hän kaikkien kristittyjen paimenena ja opettajana virkaansa toimittaen määrittelee korkeimmalla apostolisella arvovallallaan uskoa tai moraalia koskevan, koko kirkkoa velvoittavan opin» (jolloin hänellä on → **infallibiliteetti**, DS 3074). 2. Yl kielenkäytössä: perusteluitta, erehtymättömästi.

excommunicatus (lat), ekskommunikoitu (→ ekskommunikaatio). *E toleratus*, suvaittu ekskommunikoitu, kirkolliset

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

oikeutensa menettänyt, *e vitandus*, kartettava ekskommunikoitu, jonka kanssa on kaikki henkilökohtainen yhteys kielletty (paitsi läheisiltä perheenjäseniltä ja alaisilta).

exemplar (lat), eksemplaari, 1. jäljennös; 2. esikuva, syn → *forma*, → *idea*, → *imago*, → *species*. *E effectivum*, vaikuttava esikuva, *e exemplatum*, kuvastunut, jonkin toisen mukaan valmistettu esikuva, *e principale*, pääesikuva, *e separatum*, erillään oleva esikuva. *Eksemplaarinen*, e:n mukainen, *eksemplaatti*, kuvastuma, *eksemploida*, kuvastaa. → **eksemplarismi**.

exercitium (lat), harjoitus, harjoittelu, eksersiisi. *Exercitia spiritualia*, hengelliset harjoitukset, myös kirjan nimenä (mm Ignatius Loyola).

exhortatio → **ekshortaatio**.

ex nihilo → **creatio**.

ex nihilo nihil fit (lat), ei-mistään ei voi tulla mitään.

exodus (lat, kr exodos), lähtö, loppu, ulosmeno, israeliläisten lähtö Egyptistä; ns Toinen Mooseksen kirja.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

ex officio (lat), viran puolesta, toimeksi saaneena.

ex opere operantis (lat), tekevän teosta, sakramentin vaikutus sen jakajan t vastaanottajan → **subjektiivisen** → **disposition** pohjalta.

ex opere operato, tehdystä teosta, sakramentin vaikutus → **objektiivisesti**, → **opus operatum**.

exordium (lat), (puheen, saarnan) alku, johdanto.

explicite (lat) → **eksplisiittisesti**.

exploitation de l'homme par l'homme (ransk), ihmisen harjoittama ihmisen riisto, Karl Marxin omaksuma ja tulkitsema iskulause.

expositio → **ekspositio**.

expositura (lat), filiaaliseurakunta.

expositus (lat), apupappi, filiaaliseurakunnan pappi (rkat).

ex quo, per quem, in quo (lat), josta, jonka kautta, jossa. Konstantinopolin II → **ekumeeninen** konsiili (553) lausui mm: *Unus enim Deus et Pater, ex quo omnia, et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, et unus Spiritus sanc-*

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

tus, in quo omnia, Yksi on näet Jumala ja Isä, josta kaikki on, ja yksi Herra Jeesus Kristus, jonka kautta kaikki on, ja yksi Pyhä Henki, jossa kaikki on.

exsecratio (lat), kirous, kiroaminen, eksekraatio.

exsequiae (lat), hautajaiset, kat hautajaisiin kuuluvien kirkollisten seremonioiden kokonaisuus, suppeammassa mielessä lähinnä vain sielumessu.

ex sese, non autem ex consensu ecclesiae (lat), (paavin → **definitiot** ovat muuttamattomat) itsestään eikä kirkon → **konsensuksen** vuoksi, → **Vaticanum I** 1870.

exsistentia → **eksistenssi**.

exsistere → **eksistenssi**.

exsufflatio (lat), eksufflaatio, (Saatanan) poispuhaltaminen kat kasteessa (sanat: *Exi ab eo, spiritus immunde ...*, Lähde hänestä, saastainen henki...). Vrt → **inhalatio**, → **insufflatio**.

Exsurge, Domine (lat), nouse, Herra (Ps 74: 22), Lutheriin kohdistuneen pannauhkausbullan (15.6.1520) alkusanat.

Sisällys	
A	M
B	N
C	O
D	P
E	Q
F	R
G	S
H	T
I	U
J	V-W
K	Y-Ö
L	

extra Calvinisticum (lat), calvinilainen extra (ulkopuolella), Calvinin käsitys, että → **Logos** jää → **inkarnaatiossa** myös lihan ulkopuolelle: Logos extra carnem.

extra ecclesiam nulla salus (lat), kirkon ulkopuolella ei ole pelastusta, mm Cyprianuksen kautta Raamattuun palautuva aksiomi. ...*die christliche Kirche ... ausser welcher niemand zu dem Herrn Christo kommen kann*, . . . kristillisen kirkon, jonka ulkopuolella kukaan ei voi tulla Herran Kristuksen luo (IK).

extra nos (lat), meidän ulkopuolellamme.

extra usum nullum sacramentum (lat), käytön ulkopuolella ei ole sakramenttia, ehtoollisaineet ovat sakramentti vain käytettäessä.

extrema unctio (lat), viimeinen voitelu, yksi kat kirkon sakramenteista, nyk nimeltään → **unctio infirmorum**.

extremum (lat viimeinen), kuolinkellot, kellonsoitto seurakunnan jäsenen kuoltua.

